

VAJDA KORNÉL

Néhány henye szó a kötelező olvasmányokról

A kívülálló némi joggal vélheti úgy, hogy a kötelező olvasmányokról – pro és kontra – minden elmondott már, a téma kimerített, lerágott csontról van szó immár, ízes fatatok semmiképp sem remélhetők. Nos, ha ízesek nem is, valamifélek azért talán még igen. És nem azért, mert kicsiny a vonatkozó szakirodalom, sokkal inkább azért, mert új a szituáció, új a „világállapot”, és ebben az új szituációban, új világállapotban minden másként vetődik fel, mint korábban. Hogy – minden kompetencia híján – mégis hozzászóljak a témához, annak konkrét oka van. Egy kis-tizenéves leányka számára kötelező olvasmányként van feladva az *Antigoné*. Hogy ennél nincs természetesebb és érthetőbb, az bizonyos. Micsodás felnőtt nőszemély, értelmiségiféle lehet abból, aki nem ismeri ezt a klasszikus drámát, nem merengett el – azt olvasván – a benne felvetődött erkölcsi-társadalomelméleti-jogi-politik (stb.) problémagubancon. Nehezen képzelhető el, hogy valaki – értelmiségi társaságban utal az *Antigonéra*, és van, aki nem tudja, miről is van szó, rákérdez, blamálva magát. És hát mikor kellene elolvasnia ezt a művet? Talán orvosegyetemi (vagy más, nem bölcsész felsőfokú) tanulmányai során? Vagy családanyaként? Ugyan! Arra való az iskola. Csakhogy!

Csakhogy a leányka – aki egyébként okos, talpraesett, olvasni is szerető valaki – becsődöl az *Antigoné* kapcsán. Nem bírja elolvasni, illetve hát elolvassa, nyögvenyelősen, enyhén undorodva-unatkozva, becsületből. Nem fogja blamálni magát a későbbiekben, az bizonyos. De hát arra való az irodalom, hogy beléggént szolgáljon ilyen-olyan társaságokban? Hogy ismerete státuszszimbólum legyen? Hogy ne élvezettel, szenvedéllyel, a randevút is elmulasztva olvassa valaki nagy műveit, hanem muszájból? Biztos, hogy nem.

De miért e helyzet? Menjünk vissza néhány évezreddel! A görög dráma korabeli nézői-hallgatói pontosan tudták, miről is van szó. Nem csak a mai értelemben vett értelmiségiek, de a kézművesek, a megvetett és lenézett banauzikus foglalkozásokat űzők is. Miért? Hogyan? Azért, mert ismerték, méghozzá igen alaposan a görög mitológiát, a mítoszhoz kapcsolódó szakrális vagy nagyon is profán történeteket. Tudták, hogy kik a szereplők, „kik ők és merre van hazájuk”. Csak arra kellett ügyelniük, hogy az ismert anyag ezúttal (ott a színpadon) miként adatik elő, milyen vonásai kerülnek előtérbe, hogyan artikulálódik, hogyan értelmeződik (át). Hogyan emel ki bizonyos dolgokat a szerző, hogyan hagy homályban (és miért, vajon miért) másokat, stb.

A klasszikus antikvitásnak egyik bizonyos legnagyobb mestere, Szabó Árpád, jól tudta ezt, és közreadta – többek közt – *A trójai háború* című remekművét, amely izgalmas regényként (ifjúsági, de nem csak ifjúsági regényként) olvasható, és – ez a lényeg – abba a szituációba keríti olvasóját, ismerőjét, nagyjából abba a szituációba, amelyben ókori elei voltak. E könyv elolvasása után már nem lesz nehéz, sőt tökéletesen élvezhe-

tő lesz az *Iliász és az Odüsszeia*. Nem helyettük kell (ugyan, dehogyan kell, nem kötelező olvasmány!) a Szabó Árpád-művet, hanem bevezetésül hozzájuk. Ugyanúgy, ahogy a görög mitológiát, az istenek és félistenek történeteit is minden görög ismerte kiskorától, értették hát a nagy tragikusok drámáit.

Az antikvitás óta sok idő telt el. Mi is ugorjunk egy nagyot! Jussunk el a strukturalista irodalomelméletekig! Nem előzmények nélkül, de ezek a szerzők tekintették az irodalmi szövegeket abszolút autonómoknak. Vagyis önmagukból és csak önmagukból megérthetőeknek és megértendőeknek. Nincs szükség, nagyon nincs szükség – mondották volt – a régiek módján tücsköt-bogarat összehordani a művek „világáról”. Szóljon, hasson, érvényesüljön kizárólag a szöveg. Lehet, bizonyos fokig igazuk is volt. Egyvalamit azonban számításba sem vettek. Jelesül azt, hogy csak a modernitás kultúrájában gondolkodtak. Ebben a kultúrában az e kultúra által ihletett, ennek a hermeneutikai mezejében, horizontjában keletkezett szövegek – látszólag – valóban autonómak voltak. A háttérismereteket (lásd mítoszról mondottakat) szinte rejtve, de annál intenzívebben közvetítette maga a modernitás, a késő 19. és a 20. századi „általános tudat”. Ma már, azt hiszem, nincs ilyen. És akkor kiderül, hogy a szöveg korántsem olyan autonóm, korántsem annyira adja magát, korántsem annyira magától értetődő.

Mi tehát a teendő? Mindenekelőtt az, hogy tudatosítsuk, egyrészt igaza van a problémát legradikálisabban megfogalmazó Spiró Györgynek, aki a kötelező olvasmányok kapcsán (nem tanár lévén, hanem szabad író) azt mondta: csak azt kell olvasni, elolvasni, ami megragad minket, ami érdek, amit jó olvasni. Inkább szekundázzunk be, de muszájból ne olvassunk semmit (mármint szépirodalmat). Másrészt igaza van azoknak is (számuk légió), akik azt hangsúlyozzák, hogy bizonyos közös olvasmányanyag, „mindenki” által ismert olvasmány mennyiség nélkül nincs nemcsak nemzeti, de semmilyen kultúra sem, hisz a kultúra – per definitionem – közös valami. De ha mindkét állítás igaz, ha mindkettő cáfolhatatlan, akkor...

Akkor meg kell(ene) találni azt a megoldást, amely szabad mozgásteret biztosít az ellentmondásoknak, szerves egységbe hajlítja őket. Nekem természetesen nincs ilyen megoldásom, megoldási javaslatom. Ám azt hiszem, a megoldást valahol ott kell(ene) keresni, ahol az ókoriaknál láttuk. Azt, olyasmit kell kötelező olvasmányként kijelölni, amely megfelel, adekvátnan megfelel a ma „általános kultúrájának”, a többé-kevésbé mindenkinél feltételezhető ismeretanyagának. Annak az ismeretanyagának, amely peremfeltétele, kanti kifejezéssel élve lehetőségi feltétele annak, hogy az adott olvasmány élvezhetősége feltételezhető legyen. Mert ha nem, akkor igaza lesz a Szerb Antal által felállított szillogizmusnak: *„A művelt olvasó ugyanis, amikor az iskolában az irodalom nagy remekeit olvasta vagy olvastatták vele, éretlen fejjel úgy találta, hogy ezek a remekművek unalmasak... Ha valami nagyon unalmas könyvet olvas, hajlandó feltételezni, hogy remekművel áll szemben. Szillogizmusát a következőképp lehet felállítani: Premissza I. A falu jegyzője-t, ezt a remekművet, annak idején rettenetesen unatam. Premissza II. A Forsyte Sagá-t rettenetesen unom. Konklúzió: Tehát a Forsyte Saga remekmű. Úgy képzeljük, sok külföldi író ennek az okoskodásnak köszönheti nálunk népszerűségét...”* Ezt a következtetést persze jó lenne elkerülni, kiiktatni a lehetőségek közül.

Amikor – régebben, néhány évtizede – a modern művészet és irodalom befogadásáról voltak hatalmas viták, sokan értetlenségüknek adtak hangot, hogy miképp lehetséges az, hogy a modernet – először – még a szakemberek sem igen értik meg, megbotránkoznak rajta. Akkor hangzott el az is, hogy ez a helyzet abszolút nóvum. Régebben, a korábbi századok, sőt ezredek során épp fordítva volt. A mindenkori mait értette mindenki, ám a régebbit nem, vagy csak alig. Azt hiszem, a mai világállapot sokkal inkább a régebbi századokra és ezredekre hajazik, mintsem a modernitás korára. A régebbi ma sokkal megközelíthetlenebbnek tűnik, mint a mai. De hát az mégsem lehetséges, hogy csak mait (mondjuk posztmodernül mait) olvassanak az iskolások. Persze, hogy nem lehet. De a régebbihez, a ma nehezen, vagy sehogy se érthetőhöz segítség szükségeltetik. Két ilyen mód is kínálkozik. Az egyik az, amit Szabó Árpád kapcsán említettünk. (Az *Antigonéra* visszatérve: Hegedüs Gézának *A végzet sógora* című kis remeke olyan szolgálatot tehet Szophoklész műve elérhetőségében, mint *A trójai háború* Homérosz esetében. A másik út az lehetne, hogy a – mondjuk – posztmodern felől kezdjük el láttatni, értelmezteni a régebbi munkákat. Erre az útra az irodalomtudomány már réges-rég rálépett. Ideje lenne eredményeit a pedagógiában is hasznosítani.

Kibicnek semmi sem drága. Nagyon jól tudom, hogy aligha segítettem valakin is a fent elmondottakkal. De azt talán sikerült jeleznem, hogy az ellentmondások „egymásbahajlítása”, a megoldások kivajúdása roppant fontos lenne. Bár minél nagyobb elmék vetnék rá magukat a témára!